

Agnieszka Łyżwa

Patrycja Wityńska

Wykorzystywanie seksualne dzieci

Streszczenie

Wykorzystywanie seksualne jest włączeniem dziecka w aktywność seksualną, której nie jest ono w stanie w pełni zrozumieć. Fakt ten jest bardzo rzadko ujawniany, ze względu na drażliwość tematu i brak wiedzy ze strony dorosłych opiekunów. Odpowiedzialność sprawcy za wykorzystywanie seksualne została uregulowana normatywnie w polskim prawie karnym. Celem niniejszego artykułu jest wykazanie objawów i form wykorzystywania seksualnego. Należy zauważyć, iż ukryty charakter tego zjawiska jest głównym ograniczeniem możliwości jego pomiaru i w konsekwencji odpowiedzi na pytanie o skalę i charakter tego problemu. Z reguły jedynymi osobami, które mają pełną wiedzę o tej sytuacji jest dziecko i sprawca.

Słowa kluczowe: *wykorzystywanie seksualne, sprawca, objawy, skutki, skala problemu, odpowiedzialność prawną.*

Sexual Abuse of Children

Abstract

Sexual abuse is an inclusion of a child in sexual activity, which he/she is not able to fully understand. Such facts are rarely disclosed, due to the sensitivity of the topic and lack of knowledge of an adult guardian. The legal responsibility of perpetrators for sexual exploitation is normatively regulated in the Polish criminal law. The article is aimed to demonstrate the symptoms and forms of sexual abuse. It should be noted that the hidden nature of this phenomenon is the main limitation of its measurement and in consequence in answering the question about the scale and nature of the problem. As a rule, the only people who have full knowledge of the situation is the child and the perpetrator.

Keywords: *sexual abuse, perpetrator, symptoms, effects, scale of the problem, legal responsibility.*

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja kluczowych problemów wykorzystywania seksualnego dzieci. Przedmiotem opracowania jest omówienie definicji wykorzystywania seksualnego dzieci, sposobów jego rozpoznawania, skali zjawiska oraz sposobów jego zapobiegania. Ponadto zgłębiona została także tematyka dotycząca skutków prawnych dla sprawców przestępstw na tle seksualnym. Należy przede wszystkim podkreślić, iż nadużycia seksualne wobec dzieci to czyny o dużej szkodliwości społecznej, które wywołują mocno urazowe przeżycia u ofiar tego przestępstwa. „Dzieci i młodzież stanowią trzecią część ludzkości, dzieciństwo stanowi trzecią część życia (...). Z płodów i bogactw ziemi należy im się trzecia część – i z prawa nie z łaski” – pisał o prawach dzieci i obowiązkach dorosłych wobec nich Janusz Korczak. Na pierwszym miejscu wśród kardynalnych obowiązków ludzi dorosłych wobec dzieci J. Korczak usytuował ochronę dzieci i młodzieży przed wszelkiego rodzaju zagrożeniami i niebezpieczeństwami (min. wojną, głodem, wyzyskiem, maltretowaniem)¹. Tak rozumiejąc obowiązki wobec dzieci, należy wskazać, iż wychowywać znaczy chować, chronić, ukrywać przed krzywdą i szkodą, zabezpieczać.

1. Definicja wykorzystywania seksualnego dzieci i sprawcy, cel aktywności

W literaturze przedmiotu, która dotyczy włączenia dziecka w aktywność seksualną, używa się zamiennie różnej terminologii. Można mówić tutaj o molestowaniu seksualnym, krzywdzeniu seksualnym, przemocy seksualnej czy nadużyciu seksualnym². Bliżej charakteryzując omawiane treści, należy wskazać, iż wykorzystywanie seksualne to włączenie dziecka w aktywność seksualną, której nie jest ono w stanie w pełni zrozumieć. Jest to forma krzywdzenia dzieci, którą najtrudniej zdiagnozować, a co się z tym wiąże oszacować jej zakres. Dzieci bardzo rzadko ujawniają fakt molestowania seksualnego, nawet w sytuacjach diagnozy medycznej potwierdzającej wykorzystanie zdarza się, iż dzieci zaprzeczają ewidentnym faktom. Utajnianie dotyczy zarówno kontaktów kazirodczych, jak i tych, których sprawcami były osoby obce dziecku³. Uważa się, iż jest to spowodowane tym, że temat jest bardzo drażliwy i krępujący, a dorośli nie posiadają wystarczającej wiedzy dotyczącej tego zjawiska. Musi dojść do ewidentnych i drastycznych form wykorzystywania seksualnego dzieci, aby została podjęta właściwa interwencja.

¹ J. Korczak, *Prawo dziecka do szacunku*, [w:] *Pisma wybrane*, t. I., Nasza Księgarnia, Warszawa 1978.

² M. Ożarowska, *Wykorzystywanie seksualne dziecka: istota zjawiska, objawy, skutki*, Horyzonty Psychologii, 2011, Tom 1, s. 91.

³ M. Sajowska, *Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”*, *Dzieci wykorzystywane seksualnie – polskie badania*, Niebieska linia nr 3, 2002.

Celem aktywności seksualnej jest zaspokojenie potrzeb innej osoby. Aktywność taka może dotyczyć:

- a) namawiania lub zmuszania dziecka do angażowania się w czynności seksualne;
- b) wykorzystywania dziecka do prostytucji lub innych prawnie zakazanych praktyk;
- c) wykorzystywania dziecka do produkcji materiałów lub przedstawień o charakterze pornograficznym.

Sprawcą w takich relacjach jest osoba, która ma przewagę nad dzieckiem. Przewaga ta dotyczy wieku, stopnia rozwoju oraz wynika z relacji pomiędzy sprawcą a dzieckiem⁴. Należy podkreślić, że sprawca wykorzystuje swój wiek, przewagę, i – przede wszystkim – autorytet oraz ucieka się do przemocy lub podstępów. Dlatego tak trudno jest się temu sprzeciwić. Często zawiera się pakt milczenia, kiedy to zastraszone dziecko obiecuje, że nic nikomu nie powie. Powszechne jest również to, że osoba dorosła wmawia dziecku, że to ono jest prowokatorem, tym samym obarcza dziecko winą za sytuację, w której się znalazło. Większość informacji o osobnikach wykorzystujących seksualnie dzieci pochodzi z badań przeprowadzonych w więzieniach. Ze statystyk wynika, że większość osób wykorzystujących seksualnie dzieci to mężczyźni. Wywodzą się z różnych klas społecznych, grup zawodowych, rasowych i religijnych. Z badań wynika, że część z nich, aczkolwiek nie jest to regułą, w dzieciństwie padło ofiarą wykorzystywania seksualnego⁵.

2. Formy, objawy i skutki wykorzystywania seksualnego dzieci

Omawiając problematykę wykorzystywania seksualnego dzieci, należy również wskazać formy takiego wykorzystywania. Jest to bardzo rozbudowany katalog różnych sposobów aktywności seksualnej, dlatego też wymienione zostanie kilka najistotniejszych. Do form wykorzystywania seksualnego m.in. należy: odbywanie z dzieckiem stosunków seksualnych, dotykanie różnych części ciała dziecka, podglądanie, filmowanie nagiego dziecka, realizowanie filmów pornograficznych, nakłanianie dziecka do dotykania różnych części ciała osoby dorosłej⁶. Biorąc pod uwagę wymienione wyżej formy wykorzystywania seksualnego, w pełni zrozumiałym jest, iż dzieci, które znalazły się w takiej sytuacji, są zbyt przerażone, wystraszone, zawstydzone i zakłopotane, aby komuś o tym powiedzieć. Dziecko obawia się również braku społecznej akceptacji.

⁴ Tamże.

⁵ J. Gromka, *Raport o przestępczości wobec dzieci, w tym seksualnej*, [w:] *Prawa dziecka – deklaracje i rzeczywistość*, red. J. Bińczycska, Oficyna Wydawnicza "Impuls", Kraków 1993.

⁶ M. Ożarowska, *Wykorzystywanie seksualne dziecka: istota zjawiska, objawy, skutki*, Horyzonty Psychologii, 2011, Tom 1, s. 91.

Objawy wykorzystywania seksualnego⁷⁸ są także bardzo zróżnicowane. Należą do nich:

1. Specyficzne objawy somatyczne czyli urazy zewnętrznych narządów płciowych, infekcje, ciąża;
2. Dolegliwości psychosomatyczne czyli bóle głowy, brzucha, nudności;
3. Objawy psychologiczne czyli lęki, fobie, zaburzenia snu, lęki noce;
4. Objawy nerwicowe;
5. Zaburzenia zachowania czyli agresja, nadpobudliwość, izolacja od wybranych osób;
6. Zachowania autodestrukcyjne czyli samookaleczenia, próby samobójcze, uzależnienia;
7. Zaburzenia seksualne czyli erotyzacja, twórczość erotyczna dziecka, zachowania prowokujące;
8. Problemy szkolne czyli obniżona koncentracja, unikanie zajęć wychowania fizycznego.

Tak szerokie spektrum symptomów wskazuje na możliwość różnorodnego ich współwystępowania. Zatem znajomość objawów oraz wnikliwa obserwacja zachowania dziecka i słuchanie tego, co mówi, ułatwia rozpoznanie wykorzystania seksualnego.

Bycie ofiarą przemocy seksualnej jest jednym z najbardziej urazowych doświadczeń. Dotyczy to każdego dziecka, a w szczególności takiego, które doznało krzywdzenia ze strony rodzica. Wykorzystanie uniemożliwia mu prawidłowy rozwój i często prowadzi do zaburzeń sfery emocjonalnej, społecznej i seksualnej. Wiele osób doświadcza skutków traumy nie tylko w okresie dzieciństwa, ale również w dorosłym życiu. Jak wskazują badania i doświadczenia kliniczne, seksualne wykorzystywanie w dzieciństwie może mieć zarówno krótko-, jak i długotrwałe konsekwencje⁹. Skutki wykorzystywania seksualnego są znacznie poważniejsze, gdy dziecko było wykorzystywane wielokrotnie, przemoc seksualna występowała systematycznie, sprawcą była osoba bliska dziecku, zwłaszcza rodzic, bądź sprawca był brutalny, agresywny i stosował najbardziej urazowe formy przemocy, np. kontakty dewiacyjne, a dziecko nigdy nikomu nie opowiedziało o wykorzystywaniu. Długotrwałe doświadczanie molestowania seksualnego jest szczególnie szkodliwe, gdy zostało rozpoczęte, kiedy dziecko było małe. Dla wielkości następstw wykorzystania ogromną rolę pełni podtrzymująca i wspierająca postawa otoczenia. Widoczne jest zatem, iż rozmiar wyrządzonej krzywdy zależy od ilości, rodzaju i głębokości skutków. Chociaż osoby

⁷ M. Ożarowska, *Wykorzystywanie seksualne dziecka: istota zjawiska, objawy, skutki*, Horyzonty Psychologii, 2011, Tom 1, s. 92.

⁸ <http://www.zlydotyk.pl/objawy-wsd>, 2.12.2014r.

⁹ D. Glaser, S. Frosh, *Dziecko seksualnie wykorzystywane*, Wydawnictwo Literackie PZWL, Warszawa 1995.

wykorzystywane seksualnie w przyszłości często stają się ofiarami, to również zdarza się, że niektóre z nich będą prześladowcami. Wówczas ofiara nadużyć w dzieciństwie zostaje sprawcą i jest bardziej skłonna do molestowania innych. Dotyczy to zwłaszcza osób płci męskiej i relacji ojciec – córka.

Skutki wykorzystywania seksualnego obejmują: depresję, zaburzenia lękowe, skłonności do wykorzystywania dzieci w wieku dorosłym, zespół stresu pourazowego, naruszenie prawidłowego rozwoju seksualnego oraz fizyczne uszkodzenia ciała dziecka¹⁰.

3. Skala wykorzystywania seksualnego, interwencja i procedura prawna

Obecne zainteresowanie skalą problemu wykorzystywania seksualnego dzieci jest przedmiotem wielu dyskusji oraz opracowań prawniczych i psychologicznych¹¹. Głównym oficjalnym źródłem skali wykorzystywania seksualnego w Polsce są statystyki sądowe i policyjne. Informują one o zakresie i dynamice problemu wykorzystywania seksualnego dzieci. Problem ten bardzo często pozostaje w związku z przemocą pojawiającą się w rodzinie i jest jedną z najpoważniejszych form łamania praw dziecka. Liczba postępowań w zgłaszanych na Policję przypadkach kontaktów seksualnych z małoletnimi do 15 roku życia utrzymuje się w ostatnim czasie na względnie stałym poziomie – w granicach 2 tysięcy postępowań wszczętych rocznie. Liczba przestępstw stwierdzonych utrzymuje się w granicy 1,5 tysiąca postępowań rocznie. Liczba postępowań wszczętych, a stwierdzonych w związku z prezentowaniem małoletnim poniżej 15 roku życia treści pornograficznych, a także rozpowszechnianiem, produkcją lub posiadaniem treści pornograficznych z udziałem małoletnich w przeciągu ostatnich lat zmienia się dynamicznie.

W 2009 r. liczba wszczętych postępowań wynosiła 909, zaś liczba przestępstw stwierdzonych wynosiła aż 1967. Natomiast już w 2012 r. liczba postępowań wszczętych wynosiła jedynie 439, a przestępstw stwierdzonych 1886. W 2013 r. liczba postępowań wszczętych utrzymywała się na względnie stałym poziomie i wynosiła 426. Liczba przestępstw stwierdzonych była natomiast najwyższa od 15 lat i wynosiła 2476¹².

W ciągu ostatnich lat średnio 1 000 dzieci rocznie jest ofiarami tego przestępstwa. Dla lepszego zobrazowania problemu, należy przedstawić dane obrazujące liczbę dzieci do 15

¹⁰ Szczególnie dotkliwe i długoterminowe urazy psychiczne dotyczą dzieci – ofiary kazirodztwa rodzicielskiego. Szerzej na ten temat: M. Beisert, *Kazirodztwo: rodzice w roli sprawców*, Warszawa 2008; M. Olszewska, *Matka i Kochanka – przestępstwa seksualne kobiet*, Opieka – Terapia – Wychowanie, 2003.

¹¹ J. Mierzińska-Lorencka, *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym*, Warszawa 2012. s.

¹² <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwno-6/63503,Pornografia-art-202.html>

roku życia, które doświadczyły wykorzystywania seksualnego w myśl art. 200 § 1 k.k. (obcowanie płciowe z osobą poniżej 15 lat). Liczba ta wzrasta z 1222 w 2000 r. do 2057 w roku 2013. Przypadki ujawnionego wykorzystywania seksualnego dzieci, w których podjęto interwencję prawną, stanowią jednak jedynie margines zjawiska. Świadczą o tym wyniki retrospektywnych badań, w których 3,1% polskich nastolatków zadeklarowało kontakty seksualne przed ukończeniem 15 roku życia z osobą dorosłą¹³.

Na podstawie porównania badań przeprowadzonych przez Fundację Dzieci Niczyje oraz Stowarzyszenia „Szansa” należy zauważyć, iż głównymi sprawcami wykorzystywania seksualnego są mężczyźni. Ofiary znajdują się w różnym wieku. Wczesne dzieciństwo to również okres, w którym dzieci stają się obiektami kontaktów fizycznych o charakterze erotycznym. Najczęściej dzieci te są dotykane w intymny, seksualny sposób przed ukończeniem 10 roku życia¹⁴. Dzieci bardzo często nie ujawniają faktu, iż zostały wykorzystane seksualnie. Przeprowadzenie diagnozy medycznej, potwierdzającej wykorzystanie, nie daje nam pewności jej ujawnienia, ponieważ są sytuacje w których dzieci zaprzeczają ewidentnym faktom. Utajnianie dotyczy zarówno kontaktów kazirodczych, jak i tych, których sprawcami były osoby obce dziecku. Ujawnienie prawdy zależy przede wszystkim od zachowań, jakie dzieci doświadczyły ze strony dorosłych¹⁵.

W sytuacji kiedy dziecko jest ofiarą wykorzystywania seksualnego, a więc przestępstwa, interwencję prawną rozumie się jako powiadomienie odpowiednich instytucji: Policji, Prokuratury, Sądu Rejonowego Wydziału Rodzinnego i Nieletnich o przestępstwie lub zagrożeniu dobra dziecka w celu podjęcia przez wymienione instytucje działań w ramach swoich obowiązków służbowych. Obowiązek ten spoczywa również na rodzicach, opiekunach, profesjonalistach stykających się z dziećmi, np. nauczycielach, pedagogach, a także innych osobach.

Obowiązek podjęcia działań w sytuacji krzywdzenia dziecka wprost określają ustawy. Art. 304 § 1 Kodeksu postępowania karnego: „Każdy dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub Policję”¹⁶. Jest to obowiązek społeczny, bowiem spoczywa on na każdym członku społeczeństwa i nie przewiduje się żadnej sankcji karnej za jego niezrealizowanie. Art. 572

¹³ Informacja statystyczna dotycząca przemocy w rodzinie według danych komend wojewódzkich Policji, Komendy Stołecznej Policji z realizacji procedury „Niebieskiej karty” w latach 2003–2007 i I półrocze 2008 oraz skala zjawiska wykorzystywania seksualnego dzieci, s. 2-3.

¹⁴ J. M. Siemaszko, *Dziecko jako ofiara krzywdzenia. Raport z badań, FDN*. Warszawa 1999; *Dziecko jako ofiara krzywdzenia. Raport z badań. Stowarzyszenia "Szansa"*, Głogów 2001.

¹⁵ M. Sajkowska, *Dzieci wykorzystywane seksualnie- polskie badania*, „Niebieska Linia”, 2002, nr 3, s. 3.

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. nr 89 poz. 555 z późn. zm.), art. 304 § 1.

§ 1 Kodeksu postępowania cywilnego stanowi natomiast, iż „Każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, zobowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy”¹⁷. Art. 304 § 2 precyzuje natomiast obowiązek prawny. Na instytucje państwowe i samorządowe nałożono obowiązek powiadomienia o przestępstwie¹⁸. Funkcjonariusz publiczny, który nie dopełni tego obowiązku, może ponosić odpowiedzialność karną, jeśli działa na szkodę interesu publicznego lub prywatnego. Instytucje oprócz organów władzy, administracji, wymiaru sprawiedliwości, to także przedszkola i placówki opiekuńcze – szkoły, uczelnie wyższe, szpitale.

Zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa wykorzystania seksualnego dziecka należy złożyć w Prokuraturze Rejonowej w miejscowości, w której popełniono przestępstwo, lub w najbliższej komendzie policji w formie pisemnej lub w formie ustnej, spisanej do protokołu przez funkcjonariusza policji. Zawiadamiając, nie trzeba mieć pewności popełnienia przestępstwa, wystarczy tzw. wiarygodna wiadomość. To do zadań organów wymiaru sprawiedliwości należy zebranie dowodów i ustalenie, czy przestępstwo zaistniało czy też nie.

Organem właściwym do rozpoznawania spraw osób małoletnich jest Sąd Rejonowy Wydział Rodzinny i Nieletnich. Prokuratura, uznając zarzut naruszenia przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach chroniących dobro dziecka, powinna zawiadomić sąd rodzinny, który zbada sytuację rodzinną dziecka i podejmie decyzje dotyczące władzy rodzicielskiej i opieki nad dzieckiem. W przypadku zawiadomienia sądu rodzinnego przez inne osoby, nie jest wymagana szczególna forma pisma procesowego czy też występowanie w roli prokuratora i żądania ukarania rodziców dziecka, np. pozbawieniem władzy rodzicielskiej.

Powiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa sądu, prokuratury czy policji to podjęcie interwencji o charakterze ściśle prawnym. Prawidłowe, w rozwiązywaniu często trudnych i skomplikowanych problemów rodziny dziecka doznającego przemocy seksualnej, jest działanie interdyscyplinarne specjalistów różnych dziedzin. Strategia pomocy takiej rodzinie może zostać wypracowana we współdziałaniu pedagoga z lekarzem, pracownikiem socjalnym, psychologiem, kuratorem sądowym i innymi specjalistami. Pomoc interdyscyplinarna może przede wszystkim dotyczyć takich przypadków, gdzie krzywdzenie dziecka miało charakter wewnątrzrodzinny.

¹⁷ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. 1964 nr 43 poz. 296 z późn. zm.), art. 572 § 1.

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, art. 304 § 2.

W sytuacji stwierdzenia przemocy w rodzinie, sprawcy może zostać założona „Niebieska Karta”. W dniu 18 października 2011 r. weszło w życie rozporządzenie Rady Ministrów, w którym określono nową procedurę „Niebieskiej Karty”. Może ją wypełnić policja i pracownik socjalny, a także przedstawiciele oświaty i służby zdrowia. Po wypełnieniu karta przekazywana jest do gminnego zespołu interdyscyplinarnego, który ma koordynować pomoc udzielaną ofiarom przemocy w rodzinie¹⁹. „Niebieska Karta” służy dokumentowaniu faktów związanych z przemocą w danej rodzinie oraz ocenie zagrożenia dalszą przemocą. Jest także dowodem w sprawach sądowych. Interwencja to pierwszy i podstawowy krok w procesie pomagania, jej celem jest zatrzymanie przemocy. Następnie interweniujący (przedstawiciel pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty i ochrony zdrowia) przeprowadza rozmowę z osobą pokrzywdzoną. Jeśli przemoc dotyczy dziecka, w spotkaniu powinni wziąć udział rodzice lub opiekunowie, a gdy tylko jest to możliwe, także psycholog.

Krzywdzenie seksualne dziecka przez osobę dorosłą jest przestępstwem. Musi zatem zostać wszczęta procedura prawna. Jednym z jej podstawowych elementów jest przesłuchanie dziecka. Jego zeznania często są najważniejszym materiałem dowodowym. W Polsce przesłuchanie dzieci do lat 15, będących ofiarami przestępstw o charakterze seksualnym, objęte jest specjalną procedurą. Zgodnie z obowiązującym prawem dziecko nie może być przesłuchiwane czy pytane o zdarzenie przez policjanta czy prokuratora. Przesłuchuje je na specjalnym posiedzeniu sędziego i biegły psycholog. Przesłuchanie dziecka zgodnie z prawem musi być nagrywane. Powinno ono odbyć się w specjalnym pokoju przesłuchań lub innych przyjaznym miejscu, gdyż przesłuchiwanie dzieci na sali sądowej może być dla niego źródłem stresu i utrudniać mu złożenie zeznania²⁰.

Zakończenie

Wykorzystywanie seksualne dzieci to aktywność seksualna z udziałem dziecka, podjęta przez dorosłego. W niniejszej publikacji zwrócono uwagę na charakterystykę zachowania dziecka w sytuacji wykorzystywania seksualnego, na skalę tego zjawiska, a także procedurę pomocy pokrzywdzonym. Należy wskazać, iż dziecko jest osobą bezbronną, nie jest w stanie uchronić się przed przemocą seksualną, albowiem często zdarza się, że ci, którzy byli ofiarami przemocy w przeszłości, krzywdzą potem innych. Proceder ten odbywa się

¹⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U nr 209, poz. 1245).

²⁰ B. Pawlak-Jordan, J. Podlewska, J. Zmarzlik, *Broszura informacyjna „Pomoc dzieciom wykorzystywanym seksualnie”*, s. 13-17.

przeważnie w zaciszu domów, również w tak zwanych „dobrych rodzinach”. Istotne jest więc wczesne zdiagnozowanie objawów przemocy i szybka interwencja.